

J. B. B.
398

К. Д. Јездић

НАРОД И ДРЖАВНИЦИ СРБИЈЕ

У 1912. и 1913. ГОДИНИ

ПРОДАЈЕ СЕ У КОРИСТ

СРПСКОГ НАРОДНОГ ИНВАЛИДСКОГ ФОНДА
СВЕТИ ЂОРЂЕ

БЕОГРАД, 1913.

НОВА ШТАМПАРИЈА ДАВИДОВИЋ — ЉУБ. М. ДАВИДОВИЋА

Цена 40 пара

0

1871
1872
1873
1874
1875

Л. Б. Б.
398

ID = 86903047

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

К. Д. Јездић

Luka Ćelović
BEOGRAD

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

45406

НАРОД И ДРЖАВНИЦИ СРБИЈЕ

У 1912. и 1913. ГОДИНИ

ПРОДАЈЕ СЕ У КОРИСТ

СРПСКОГ НАРОДНОГ ИНВАЛИДСКОГ ФОНДА

СВЕТИ БОРЂЕ

БЕОГРАД, 1913.

НОВА ШТАМПАРИЈА ДАВИДОВИЋ — ЉУБ. М. ДАВИДОВИЋА

Цена 40 пара

Својим јуначким синовцима

ДУШАНУ М. ЈЕЗДИЋУ

пешадиском мајору

и

МИТИ М. ЈЕЗДИЋУ.

артиљериском капетану I класе

Са потпуним уверењем да ће им увек њихов образ
српски бити светао на дивану, као што им је сабља била
свагда оштра на мегдану, — посвећује ове врсте њихов

У Београду

На Оце 1913

Чика-Која

Кретање, које се око половине 1912. године осетило било на Балкану, задавало је бриге европским државницима, да не дође до оружаног сукоба балканских држава са отоманском царвином. Та се брига њихова повећала, кад је, као већ свршен чин, избило било у јавност, да је између Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке склопљен и савез у циљу: да снагом својих народа избављају своје саплеменике ропства, у коме, на догледу просвећене Европе, мученички страдају више од пет векова, угњетавани и утамањивани варварском владавином Турака.

Дипломатима цивилизоване Европе, и њиховим крунисаним господарима, годило је дотадашње стање на Балкану, јер су много пута документовали, да су им осећаји правде и човечности на истој висини, на којој су ти осећаји у њихових колега, турских фанатика. Појмљиво је, дакле, да их је овај неочекивани појав испунио страхом, не само за Турску Царвину, — коју су суревњиво одржавали поред све наказноги њене, — него и за своју сопствену кожу; јер, рат балканских држава са Турском, могао би да изазове један општи страховити судар народâ, могао би да пролије море крви, у које би

Европа запливала, да из њега изиђе са испре-
вртаним престолима, размрсканим крунама,
разлупаним грофовским и баронским грбо-
вима и збрисаним привилегијама.

Овај страх дипломатије европске, гонио
ју је неодољиво да уложи сву делатност и
све опробано лукавство и подмуклост своју,
да разбије набујало ратно расположење бал-
канских народа, како би осујетила њихову
решеност, да се лате очајних и крвавих мера
за избављење својих сународника, тих му-
ченика кроз столећа, на чија су страдања
потентати Европе гледали са хладнокрвно-
шћу, која је много ближа зверској себично-
сти и самољубљу, него просвећеном човеко-
љубљу и хришћанском милосрђу.

За тај циљ велике европске силе, деле-
гирале су Аустро-Угарску и Русију, као две
силе највише интересоване на Балкану, да
владама балканских држава доставе до знања
једнодушну одлуку европских великих сила
која је гласила: *да се неће дозволити ника-*
ква промена на европској територији турске
царевине, ни на Балкану у ошће ма какав
био исход рата; дакле: да се неће одобрити
никаква измена која би, ма и најмање по-
реметила дотадашњи „статускво“. Али пре
но што су владе балканског савеза могле ма
шта одговорити делегатима великих сила,
Црна Гора је већ била објавила рат Турској
а најмлађи син краља Николе, краљевић Пе-
тар, укресао је својом руком први топовски
метак, који је одјекнуо по целом Балкану и

кренуо, силовито, одушевљене балканске народе у борбу за човечанска права своје потлачене браће, за уништење једне срамне и дивљачке владавине, која је срушила културне тековине њихових предака, и предавала огњу и мачу све што није било муслиманско, или се није могло нагнати да то постане.

Страховити и брзи порази Турака, нарочито на боишту, на коме је оперисала српска војска, пренеразили су свет. Вести са вардарског, албанског и новопазарског војишта које су сустизале једна другу, јављале су победничко продирање српске војске, које је било брзо као муња, а силно као гром. Велика западна турска армија, састављена из неколико корпуса, а вођена гласовитим њеним генералима; та армија која је бројала више од две стотине хиљада бораца, признатих у свету војника и ратника првог реда, снабдених свом ратном опремом и најмодернијим оружјем, — сва та силна војска турска, не само да је побеђена, него, она је уништена тако, да од ње није остало ни трага на бојишту. И све је то било свршено за непуних месец дана. Војнички стручњаци Европе, стојали су за камењени пред појавом, каквој није било равне у историји ратовања. Дипломатија је стукнула пред силином налета и величином успеха, што га за кратко време начини један наоружан народ, који је ушао у свету борбу за спас своје заробљене браће у за опстанак свога великог али распарчаног илемена.

После тако брзог и неочекиваног уништења велике западне турске армије, дипломатија европска, својом сопственом руком спушта у гробницу вечног заборава свој драги „статускво“, који је у почетку рата била истакла као *poli me tangere*....

А како се тада осећала велика хабсбуршка монархија ?

У место да види Србију прегажену и преплављену турском војском и буљуцима дивљих Арнаута — што је са извесношћу очекивала —, па да онда, из „човекољубља“ умеша своје грабљиве прсте и „спасава“ становништво Србије од покоља — она, на своје велико запрепашћење, гледаше како српски орлови прелећу, брзо као облак, преко страних поља и високих планина Старе Србије и Македоније; како својим снажним крилима размахују од Једрена, до обала Егејског и Јадранског мора; и, како српски ратници продиру на море преко Албанских планина, преко којих није дотле прешла никаква војска од како је света и века.

Шта ће бити, ако ови чудесни ратници, пошто се утврде на повраћеној баштини својих предака, и, пошто одахну од силних напора, за које се веровало да су неиздржљиви, — шта ће бити ако се тада крену да ослобађају и остало робље, да се баце у загрљај и оне браће своје која су, бежећи некада од зулума дивљих Турака и Арнаута, упала у канџе хабсбуршке монархије, где их је постигла судбина народа раније поробљених, мраком верске заблуде притиснутих ?...

Пред овим питањем а свесни тешких дана који би тада имали и за њих да наступе, власници ове наказне државе, — ове „велике силе“, накићене туђим перјем, — употребљавали су без зазора сва, најнедостојнија и најодвратнија средства, да анулирају или бар смање сјајне успехе српског народа, који се истакао својим националним и човечанским врлинама и стекао поштовање свега поштеног света.

Аустроугарска дипломатија није се женирала ни мера ни путева, да ствара вештачке поводе за мешање. Најпре се хватала за осећај човечности, па онда за принцип националитета, обе ствари непознате у историји њене државе и њених државника. Истицала је затим своје увређено државно достојанство, измишљајући афере које су је брукале пред паметним и поштеним светом. Појављивала се као заштитница католика и мусломана, настањених на земљишту које је Србија и Црна Гора завојевала од Турске. Ставила је била на ратну ногу сву своју војну снагу захтевајући: да се образује нова Албанска држава, каква никад није постојала; и, да се за тај циљ дипломатским путем отме од Срба и Грка оно, што су они завојевали од Турака на јуначком мегдану!

Страх Европе од општег рата и себична политика Талијана, омогућили су успех Аустрије у овим њеним неправним захтевима; а тај успех отварао је у њених државника све нове и нове прохтеве који су

непрекидно потресали духове и ометали сређивање прилика на Балкану. Аустриска је дипломатија подбадала Турску да развлачи преговоре, вођене у Лондону за закључење мира између Турске и Балканског Савеза. А кад је, ипак, и тај мир морао бити закључен, кренула је све своје „инструменте“ да разори Балкански Савез, који је представљао нову велику силу европску.

И у томе је постигла успех помоћу своје креатуре Фердинанда Кобуршког, који је мучким нападом на дотадашње савезнике увукао Бугарску у крвави братоубилачки рат, из кога је Бугарска изишла онакажена и понижена, са жигом срама на челу, који јој би ударен руком аустриске дипломатије и аустриског Кобурга.

Балкански рат био би завршен у децембру месецу прошле године, да су аустриски и талијански државници били задахнути правичношћу и човечношћу. На жалост и на срам двадесетог века, века високе људске просвећености, Италија и Аустро-Угарска, ове две велике силе европске носиће у будућности пред Богом и човечанством одговорност за ону силну крв, која је, и после тога, натапала кршне врлети и плодна поља Балкана, и за ону масу мученика, који су, у међусобном клању и од болештина пали као жртве обеисти и грабљивости њихових бездушних државника.

Ни после букурешког мира, Србија и Црна Гора нису могле да се предаду мирном сређивању прилика у границама своје

проширене државне територије. Подбадана и помагана са аустриске и талијанске стране „привремена албанска влада“ у Валони, приредила је и извела упад Арнаута, удружених са разбојничким бугарским четама, у нашу територију, преко граница обележених лондонском конференцијом амбасадора. Аустрија је са задовољством посматрала покољ и пустош ових зверова над бедним становницима вароши и села, која су, по својој злој судбини, била на домаху дивљих Арнаута и Бугара и спремала се пожудно да лови у замућеној ситуацији. А кад је јуначка српска војска и овом приликом показала шта вреди, — јер је само за неколико дана сузбила и достојно казнила удружене арнаутске и бугарске разбојнике, те аустриским и талијанским политичарима ускратила једно нечовечно задовољство и осујетила њихове подмукле намере — онда су дошли на ред познати ултиматуми, да се српска војска, у одређеном кратком року повуче са стратегских тачака, које су биле заузете у нужној одбрани државне територије и за заштиту нових држављана наших.

Ма да је овај захтев био обележен и осуђен независном штампом цивилизована света, као бесправни атак, као груби насртај силе на право, ипак га је наша влада испунила, те сада смо принуђени да држимо стално знатну војску на тој страни, да тако чувамо своје држављане од крволочних упада арнаутских, који се свакога часа могу поновити.

И сад, пошто је српски народ големим жртвама искупио старе баштине и крвљу запечатио признање и право своје на њих; пошто је разграничење територије — отете од Турске савезничким војскама — извршено убиственом борбом Србије, Црне Горе и Грчке са вероломном Бугарском; пошто је то разграничење регулисано и дефинитивно утврђено Букурешким уговором; пошто су завршене и последње наше војне операције на граници према Албанији; сад, кад престаје да говори топ и пушка; кад и дипломатија, бар привремено, и бар што се тиче питања ратом истакнутих, има да заћути; кад у нас има да настане интензиван рад на унутрашњем нашем државном консолидовању; кад народ треба да се преда одмору и опорављењу после надчовечанских напора за пуну годину дана; кад томе нашем народу великом по души и прегнућу његову, треба лечити ране, од којих ће он дуго још носити дубоке трагове; кад се са више или мање успеха прешло преко свију замки и смицалица које су познати душмани Српства истављали на пут нашим државним и националним правима; кад треба да настане живо старање, да и они мученици, чија су страдања под турском владавином повећана била крвавим ратовима вођеним преко њихових леђа; кад треба да и они осете у истини, да су и за њих настали бољи дани, — да видимо сад шта раде, и, да ли добро раде људи, којима је „по неиспитајемим путевима судбине“ пала

у део та ретка срећа, да се нађу на челу српскога народа у овим епохалним данима његовим, данима који су испуњени сјајним доказима о његовој способности за живот и о његову праву да заузме угледно место међу просвећеним народа света.

На жалост, за владу нашу не може се рећи да је била на висини свога позива. Док је народ испуњавао и испунио своје велике дужности преко очекивања приносећи на олтар Отаџбине и своју имаовину и своје најбоље синове, — влада, у својим државничким пословима није показала ни онолико разумевања и мудрости, колико се у најмању *руку могло* од ње с правом тражити. Она је градила погрешке од почетка па за све време рада на овоме епохалном делу, па их гради и данас и ко зна где ће се зауставити? Грешила је кад је склапала уговор савеза, јер није познавала: ни снагу народа, ни његове аспирације, ни његову готовост на огромне жртве, коју је тако сјајно посведочио, те је потцењивала нашу а прецењивала моћ Бугарске. Грешила је док су трајале борбе са Турцима и Бугарима. Грешила је до букурешког мира, па је продужила грешити и после тога мира, кад је у њеном државничком раду, нису више ометале љуте борбе на бојним пољима. А све те погрешке своје крунисала је, али их, — како по свему изгледа — није и завршила, фаталним указом од 20. новембра, обнародованим у 257. броју „Српских Новина“, којим је, „за при-

саједињење области Старе Србије увела у живој неке пројисе Устава Краљевине Србије од 5. јуна 1903. године“.

Тај указ је и изазвао писца ових редова, те је допустио себи толико смелости — можда ће се рећи и дрскости — да критикује извесна дела владина, како она за време крвавих окршаја народних на бојним пољима, тако и ова сада, кад државничка мудрост има, бар приближно, да одговори документованом јунаштву и родољубивом пожртвовању народа. Писац осећа да је то и дужност његова, утолико већа, у колико се ствари све више заплећу на општу штету, уместо да се разбистравају и сређују, те да народ отпочне уживати плодове својих превеликих напора и жртава.

Погрешке владине двојаке су природе.

Једне су штетиле и штете наше националнополитичке интересе, а друге су задале осетне ударце постулатима нашега државноправног уређења.

О погрешкама прве врсте било је говора у штампи и у Народној Скупштини, кад се састала после свршених ратова. О њима ће овде бити речи само утолико, уколико се оне дотичу повреда правних принципа, које су повреде пољуљале државноправни поредак у нашој увећаној отаџбини.

Ови редови имају да укажу на погрешке ове друге врсте, у двојаком смеру: да се оне, које се више не дају исправити, маркирају, како се не би поновиле у будућности,

(јер се не зна шта носи дан, шта ноћ); и, да се што пре приступи лечењу и уклањању оних погрешака, које већ почињу уносити пометњу и спречавати правилно функционисање готово свих делова државног организма.

I.

Влада није смела пристати и дозволити учешће наше војске у дуговременој опсади Једрена, под чијим је зидовима изгинуло и пропало од болештина неколико хиљада младих синова наших. Јер огромне жртве — и у људству, и у новцу, и у оружју, — подношене су за ствар, која уговором савеза није ни била предвиђена, као објекат савезничких ратних операција.

Она, нарочито, није смела то дозволити на начин и под условима, под којима су ти наши ратници подносили неиздржљиве муке под зидинама овога тврдог града.

Од прекора, који су јој за то чињени, влада се бранила, и у својој штампи и у Скупштини, тиме: да је на Србији лежала морална обвеза; и, да су јој обзири кавалерства као и успех против заједничког непријатеља налагали, да се даде та помоћ Бугарској коју је она тражила од нас, онда, кад је увидела да је немоћна у предузећу, које није било предвиђено при склапању савеза, а на које се она затрчала у заносу после првих победа својих.

Нека се узме да је одиста, било потребно одазвати се овоме тражењу Бугара; нека се

призна да је влада наша била на то овлашћена, јер Краљ, — што значи влада, — на основу члана 52. Устава, може да закључује уговоре савеза са другим државама, а из тога се изводи, да може за државу да прима и обвезе у давању помоћи савезнику у људству, новцу и оружју. Али, влада је отишла и даље. Ова наша знатна војска, — која је, узгред буди речено, транспортована до Једрена о нашем трошку; која се и тамо *о нашем трошку снабдевааа, за све време трајања ојсаде, па се, о нашем трошку и враћила,* по заузећу Једрена, — стављена је била под команду бугарског генерала Иванова, заједно са њеним командантом и целокупном војном опремом и оружјем. И за све то време, као и при повратку, није јој од стране Бугара указан ни најмањи знак пажње, а већ о благодарности, за коју Бугари не знају, не треба ни говорити.

Попуштајући овом неумесном захтеву Бугарске, влада је тим актом унизила понос и достојанство наше војске и напустила једно суверено право државе, што није смела учинити без одобрења Народне Скупштине; јер, члан 199. Устава категорички прописује, да се српска војска не може ставити у службу друге државе без одобрења Народне Скупштине. А ставити српску војску под команду туђег генерала, значи, и буквално и формално ставити је у службу туђе државе, па ма то била и савезница Бугарска.

Те повреде Устава, учињене или по не-

знању или по некаквим необјашњивим симпатијама и љубави за Бугаре, која се осећала код наше владе, у попуштању и склоности за попуштање, почев од склапања савеза, па све до Букурешког уговора, — те повреде више се не дају поправити. Али свакојако, неко треба да понесе за то одговорност, ако у Србији Устав и закони постоје за то, да се строго по њима влада и управља, а не за то, да се са њима само парадира пред светом.

Од овога прекора влада се може бранити тиме, што је Народна Скупштина, кад се састала после закљученог мира, одобрила накнадно, (прећутно) оно, за шта у своје време није била ни питана, јер се тога није ни дотицали. Али, чак и у случају, да је то питање било истакнуто и решавано у Скупштини, па да је она изрично дала накнадно одобрење томе поступку владином, ипак се влада не би могла хватати за то, јер би то било не само слично, него истоветно са оном прерогативом краљевом, коју је он имао по члану 56. Петровданског Устава од године 1869. А кад су људи, који данас стоје на крми државној, бацали анатему на употребу те прерогативе краљеве онда, кад је она имала свога основа у Уставу који је тада важио, шта да се ради сад, кад у данашњем Уставу нема ни трага од таког овлашћења за владу?!

На то питање доћи ће одговор онда, кад народ српски буде могао слободно и без вештачки створених препона да манифестује делом, а не само празном речи, своју демо-

кратску природу; и, кад ће, без изузетка, морати да одговара сваки, који, ма и под фирмом демократизма, закорачује у права и власт његову.

II.

Кад је Србија склапала ратни савез са балканским државама против Турске, а и после, док је трајало ратно стање, њене државне границе допирале су до тачака обележених берлинским уговором. Територија у тим границама била је њен правни посед и својина, у којој је она суверено вршила своју државну власт. Законима, које је она независно од других држава прописивала и уводила у живот, регулисавана су права и дужности њених држављана и државних органа, који су, као носиоци и представници државне власти, имали да примењују законе.

Оно што је било ван тих граница, па, дакле, и оно што је наша војска завојевала у ратовима, најпре са Турском, а после са бившом савезницом Бугарском, нити је било, нити се могло сматрати као саставни део Краљевине Србије. То није могло бити све докле, док је трајало ратно стање, прво с тога, што се до коначног завршетка рата није знало хоће ли се моћи и одржати оно, што је од непријатеља на бојном пољу отето било; а друго стога, што се није знало, хоће ли нам се признати као наше све оно, што се затекло у поседу наше војске кад су непријатељства била обустављена, и кад се приступило пре говорима за закључење уговора о миру.

Војска је, истина, ушла у те пределе и заузела их је у име државе и за државу; али, то што је војска наша била заузела, могло је да постане правно саставни део Краљевине Србије тек кад се закључи уговор мира, ако би нам и уколико би нам тај уговор признао правно власништво завојеваног земљишта, па и то тек онда, кад тај уговор буде легализован као пуноважан међународни акат и докуменат.

Дотле пак, док то све не буде свршено и учвршћено, завојевано земљиште са становништвом и затеченим установама на њему, потпада у свима правцима под војне власти. Оне имају да воде старање: о личној и имовној безбедности становника, о администрацији, о судству, о јавном поретку и о свему што је потребно да се сведу на минимум знаци, који у становништву стварају осећај разлике између ратног и мирног стања.

Влада је погрешила што је одмах, после првих заузећа непријатељског земљишта, умешала се била у право и власт војске, док је имала да се задржи само на томе: да даје савете и да војној власти ставља на расположење стручна лица за провизорно сређивање јавноправних и приватноправних одношаја у завојеваним пределима.

Не остављајући да тамо, до дефинитивног присаједињења тих предела Србији влада војнички режим, како је освештано и теоријом ратног права и међународним актима, влада се упустила у стварање и про-

мулговање некаквих „уредаба“, које је, са премапотписима министара, издавао краљ, не као врховни командант војске, већ као шеф извршне државне власти, а та се власт, осим власти војничке, није могла ширити и простирати ван тадашњих граница Краљевине Србије. Тиме је начињена једна пометена мешавина војничког и уставног режима.

Стварајући институције противно Уставу и издавајући уредбе, које потиру принципе, Уставом утврђене за Краљевину Србију, она је удешавала да томе свом раду даде неку уставну форму и позивала се на један преживели закон Краљевине Србије, (Устројство Централне Државне Управе) који је у завојеваним областима могао да има снагу закона тек онда, кад оне постану саставни део државне територије. И док је установама и уредбама, које је за завојеване крајеве прописивала, давала на силу некакву форму уставности и законитости, прописану за тадашњу Краљевину Србију; док је то чинила онда, кад је те крајеве држала војска, која је у њима могла управљати по праву завојевања, — дотле сада, кад су они присаједињени дефинитивно Србији и кад су постали саставни део њене државне територије — кад је сасвим престало ратно стање, — влада узурпира себи и законодавну и уставотворну власт: уводи тамо некакав нарочити Устав, ствара засебно законодавство: у судству, у администрацији и у свима осталим гранама државне управе.

Да би апсурдум достигао до крајњих граница, влада то чини на основу § 5. Устројства Централне Државне Управе!!!...

III.

И онда. кад су редовне прилике у држави, њене законе може издавати само законодавна власт; али, и она је дужна да се у томе креће у границама постављеним од уставотворне власти. Устав је извор из кога потичу и црпе своју моћ сви закони земаљски. Он је основица свеколиком државном законодавству.

Човечанство се вековима борило за уставност баш за то, да не би закони били изложени и подложни тренутним и променљивим ћудима власника, него да се Уставом утврде принципи, које и сама законодавна власт мора поштовати и неокрњене кроз законе спроводити.

На основу Устава доносе се закони. Али, да се на основу некога закона октроише Устав, и да то чини влада, која није ни законодавна ни уставотворна власт, — то је ваљада први, као што би био и једини случај до сада у историји уставности. И што је нарочито значајно, то чини влада састављена из људи, који су, скоро пола века, *urbī et orbī* истицали се као борци за законитост, за слободу, за права грађана!

Што они тиме демантују себе и што тиме уништавају једино обележје своје, које их је избацило на чело народа, — то је најмања

штета која се општој ствари наноси. Али, то убија добар глас и углед наше отаџбине пред просвећеним умовима Европе; то иде у прилог непријатељима нашег државног опстанка и напретка.

А да бп то дело владино још више компромитовало веру у нашу законитост, влада је, најпре у штампи својој а после и у Народној Скупштини дала „декларацију“ : да ће то монструозно стање, које би она хтела да заведе у целој половини државне територије, трајати „само“ десет година.

Оставимо на страну : да ли се то дело владе и странке на коју се она наслања, слаже са њеним демократизмом, који се тако често потрже. Али, ако би се влади признало такво овлашћење, онда би она после првих десет година, могла да продужи то стање још и за других десет година. Рецимо да ова садашња влада, ако би остала још за десет година, не би то учинила, — али, зар би била искључена могућност да владе, које после ње буду долазиле, продужују такво стање и даље... *ad calendas Graecas*.

Оваким државничким радом својим, а плашећи се нечега, што увиђавну државнику не би био никакав повод за страх, влада, напротив, није зазирала да закорачи у власт коју она нема, и тако је створила један хаос и унела пометњу : и међу наше нове суграђане ; и међу чиновнике који код њих имају да буду представници државне власти и вр-

шиоци закона ; и у државну администрацију ; и у државно и народно газдинство ; и у просвету ; и у међународне трговинске односе, јер ће они бити друкчији у једној, а друкчији у другој половини краљевине ; па и у јавно мњење које се поделило у два табора од којих један налази да овакав владин рад правдају разлози национално-политичке природе ; а други напротив тврди, да, поред државноправних принципа, страдају од тога и ти политичко-национални интереси наши. Међутим сви разлози, и мудрости и целисходности упућују на најживљи рад, да што пре престану и последњи трагови, који би могли правити ма у чему разлику између старе и приновљене државне области.

Овај рад владин, начинио је поремећај и у стари границама сада, када треба заводити ред и законитост у ослобођеним крајевима нашим.

У место да прихвати примедбе, које се чине у патриотској намери, — у колико су оне основане — влада изазива штетна прегоњења и, остајући упорно на путу којим је забасала, даје и преко своје штампе и у Народној Скупштини преступне изјаве : да још и сада постоји засебно Краљевина Србија, а засебно Стара Србија.

Још јасније се о томе изразио министар унутрашњих дела у Народној Скупштини, кад је са министарског стола узвикнуо : „Стара Србија није Краљевина Србија“.

За жаљење је, да је тако што могло по

тећи са места на коме треба увек да видимо разумна, будна и опрезна чувара наше опште државне куће.

Народ наш заслужио је да људи, који су се нашли на челу његову, у овим великим данима његова прегнућа, имају бар толико мудрости и државничке концепције, те да без невоље — са којом имају да се боре аустријски државници — не стварају један монструм у нашем државном организму, који ће у цивилизованог света изазвати дивљење и питање: „зар је могуће да је један народ, који је изненадио свет својим националним врлинама, и, који је тако сјајно манифестовао своје подобности за државни живот, — зар је могуће да је такав народ могао поверити своју судбину људма са тако мало мудрости и тако мало државничке подобности?!“

IV.

Преко своје штампе, влада је неразумно и без потребе истицала и некакав „државно-правни положај Старе Србије“. Она је то учинила 1. новембра т. г. у 252. броју свога органа „Самоуправа“, а тада је већ давно била извршена ратификација Букурешког Уговора, којим је дефинитивно утврђено да су, нашом војском завојевани предели постали саставни део територије Краљевине Србије!.... Зар је после тога требло говорити о „државоправном положају“ некакве „Старе Србије“?

Пошто је Букурешки Уговор постао пу-

новажан међународни акт, не постоје више ни „Македонија“ ни „Стара Србија“ као засебне области, у којима се могу заводити некакве засебне државноправне установе и поредак; јер Србија, и после овога проширења своје државне територије, није оно, што данас представљају: Аустро-Угарска, Немачка и Русија у погледу државног склопа; и Енглеска, Француска, Италија у погледу њихових колонија.

Може бити говора о државноправном положају: Баварске, Виртембершке, Саксонске у Немачкој Царевини, јер су све те државе задржале не само своју државну индивидуалност, него су задржале чак и своје владоце и многе засебне државне установе, те управо представљају савез држава са пруским краљем (као немачким царем) на челу.

Може се водити реч о некаквом државноправном положају Финске и Пољске у великој руској империји, јер цар Русије носи титуле владалаца тих држава, које су такође задржале, бар сенку, своје државне индивидуалности. Може се говорити о државноправном положају: Угарске, Чешке, троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације ит.д. у Хабсбуршкој Монархији, јер је то персонална унија разних држава са извесним засебним установама у своме унутрашњем уређењу, и са регулисаним државноправним одношајима њиховим према монархији, као вештачки склопљеној државној целини.

Може се, најзад, говорити о државно-

правном положају раџстава и махаџаџстава над којима краљ Сједињених Краљевина Велике Британије, влада као цар Индиски; или о државноправном положају Скотске и Ирске, које су у персоналној унији са Краљевином Енглеском. Али, истицање сада некаквог државноправног положаја „Старе Србије“, који она треба да заузме у Краљевини Србији, потсећа нас на ону жабу, која је видела да се поткивају коњи. О „Старој Србији“, која је сада саставни и нераздвојни део државне територије Краљевине Србије, може се говорити само у томе смислу, у коме се говори о Стигу, о Тимочкој Крајини, о Ресави, о Шумадији, о Поморављу, о Подрињу и т.д.

Најзад влада смеће с ума, да ми нисмо пошли у рат да освајамо туђе земље и народе, као што су то чинили Енглези, Шпањолци, Французи, Холандези, стварајући своје колоније на америчком, аустралиском, афричком и азиском континенту, одвојене пространим морским пучинама од њихових држава, утврђујући тамо своју власт и експлоатишући староседиоце под изговором да уносе тамо цивилизацију и „хришћанску просвећеност“. Нисмо пошли ни у џачку туђих народа и земаља, да, као Немачка, Италија и Аустрија, осигуравамо себи некаква стратемиска залеђа; него, ми смо овим ратом повратили наше старе баштине, које су нам раније насилно отете биле. и ушли смо међу браћу, која су робовала пет столећа а која су нас дочекала раширених руку и сузама радости у очима.

Као што, готово, сви послови данашње владе носе на себи обележје дилетантизма и лаичке руке, која није кадра да управља земљом према њеним стварним потребама, него се угледа на прилике које владају у другим земљама, и не испитујући стање које тамо ствара те прилике, — тако се и у овом замашном послу, око консолидовања правног поретка у присаједињеним областима, осећа неспретна кспија која је заталасала духове у земљи, и изазвала скоро буру сада, када нам је потребно тако много сталожености и смишљености.

Тако раде људи, који су, — понесени успесима у својој политичкој каријери по судбинском стицају прилика — упали у укорењену заблуду: да они све знају и могу; и, да се државничке способности, за управљање народом и државом, могу стећи, ако се само прочита по који аутор и набуба на памет једна гомила доктринарских фрази, да се после из њих састављају познате орације. А од таког шаблонског рада, који се врши у недастатку сопствене иницијативе и критеријума, страдају многи послови народни и многи интереси државни.

Истицати државноправни положај „Старе Србије“, толико је бесмислено, колико може да буде фатално у садашњим и будућим међународним одношаима нашим.

Напред је речено да је влада погрешила а сад се може тврдити да је влада учинила државни преступ, кад је, узев на себе и за-

конодавну и уставотворну власт, октроисана и промулговала засебан устав и специјалне законе за једну читаву половину државне територије, те тако сад, Краљевина Србија има два Устава и двојаке законе, и ако се „државна област не може *раздвојити*“, ни по чијој одлуци, па ни по одлуци Народне Скупштине (алинеја прва члана 4. Устава).

V.

И у штампи и у Скупштини критикован је овакав рад владин са ове тачке посматрања, са које се он критикује и у овим редовима; али се тражило, да се сазове Велика Народна Скупштина за промену Устава, без чега се — по мишљењу критичара — не може у приновљеној државној територији спровести уставни режим и успоставити јединство државне власти и законитости које треба да се распростире по целој, сада увећаној државној територији. Погрешно је и и ово мишљење.

Онога тренутка кад је букурешки уговор мира ратификован и пошто је добио значај међународног правног акта, уклоњена је и она препона, која је сметала, да се и *de jure* изврши и призна сједињење Старе Србије и Македоније, — које су биле предмет спора до бугурешког мира, — са оном територијом Краљевине Србије, која је њој припадала дотле по берлинском уговору. Као вода, којој се уклони препона, тако је владавина нашега Устава и свих наших закона, прешла

у пресаједињене пределе и разлила се, сама собом, по целој тој просторији. Становници њени, постали су, самим тим, наши држављани са дужностима и правима која из тога проистичу.

Ако би потребу промене Устава изазивале какве, сада измењене прилике и на старој државној територији, или, ако се та потреба и раније осећала, онда се, у начелу, не би имало шта против тога. Питање би настало само у томе, како би имала да буде састављена та Велика Народна Скупштина?

Писац ових редова мисли да ни она Велика Народна Скупштина, за коју би посланике дала само стара територија, не би била власна да прописује Устав, коме би се имала покоравати читава скоро половина наших држављана, који су то постали и *de facto* и *de jure*. Доносити Устав и за оне крајеве наше повећане отаџбине, који у томе послу нису били представљени и заступљени, било би нелегално осим што би компромитовало веру у демократске идеје, које тако често потржемо.

Ако би у тој Великој Уставотворној Скупштини били заступљени и наши нови суграђани, ни тада не би се могла градити два Устава, један за стару а други за нову територију, јер би се тиме стварала подвојеност државне власти што би јако удило државној целини. Осим тога, то се не би дало ни извести другојаче, него да се терену обележи демаркациона линија, докле допире влада-

вина једног, а одакле почиње владавина другог Устава.

Оно прво било би нелегално ; ово друго, било би апсурдум.

VI.

Кад је у досадашњем разлагању изнето, а смело би се рећи и доказато : да влада, после престанка ратног стања и војне управе у завојеваним, доцније присаједињеним пределима, није смела заводити тамо некакво другојаче стање и засебну форму владавине, отроисањем Устава и увођењем специјалних закона (а она, као представник и носилац укупне државне власти, није требала то чинити ни за време ратног стања) ; кад се с друге стране тврди, да, за успостављање правног поретка на новом државном земљишту, није потребна промена Устава, коју тражи опозиција, — онда је на реду да се изнесе шта треба радити, (а нешто треба радити), па да присаједињени крајеви добију и по форми значај и обележје, да су они ушли у недељиви састав Краљевине Србије.

Неки држе да је то требало извршити законом о анексији. Али, како сваки закон мора да има свој извор у Уставу, а Устав наш не зна за анексије, то би такав закон био у неку руку допуна Устава, а ту допуну власна је да учини само власт уставотворна.

Али, и тај закон о „анексији“, који влада сад спрема, да поднесе Скупштини на решење, неће уклонити хаос, који је унесен

досадашњим „уредбама“ и „уставом“ владиним.

У осталом, то дело владе, било би слично са оним, што је чинила Италија, кад је прешла преко мора па тамо насилно заробила земље и народе, са којима нема не само никаква сродства, него нема ни теренских дотицаја; или, што је урадила Аустрија са нашом Босном и Херцеговином, (где је управљала по мандату Европе да тамо заведе ред) која је заграбила те наше земље својим канцама па је морала да објави свету тај акат свога насиља, давши му назив „анексија“.

Оно што је радила Италија и Аустрија по невољи, не треба да радимо ми без невоље.

Требало је ићи путем, којим би што пре и што поузданије дошли до циља. Требало је старати се да не дајемо нашим душманима оружје, којим ће нас нападати и приказивати свету као незреле за модерни државни живот. Требало је одмах делом дати доказа нашим новим суграђанима, да их као такве у истини сматрамо и да између њих и нас нема у томе разлике. Требало је тамо уклањати све, што државне органе доводи у забуну, како да врше и представљају тамо државну власт која треба да буде једнообразна у целој земљи. Требало је утирати путеве развићу трговине, индустрије, народне привреде и стварати поуздање нових суграђана у нашу законитост и нашу правду. Требало је ићи редом, који сама природа створи за-

хтева, ако се жели, а то се ван сваке сумње жели, да они из Ђевђелије, из Кочана, из Штипа, из Охрида, из Призрена из Нове Вароши, не бацају свој поглед преко граница и не прихватају руку, која им се отуда подмукло буде пружала.

Без претензија и уображења, да располаже некакком високом државноправном ерудициом, писац ових врста изнеће сада, у најкраћим потезима шта је и како је требало — по његовом скромном мишљењу — радити, после закљученог мира на Балкану.

Пре свега требала је да дође краљева прокламација, у којој је влада имала само да објави народу : да је у Букурешту закључен мир, којим су обележене границе наше државе према Бугарској, Грчкој и Албанији. У тој прокламацији имале су да се означе и тачке преко којих иду те границе ; и, да се, обнародује, да се тиме државна територија као и државна власт Краљевине Србије распростире до тих граница.

Одмах после те прокламације требало је наредити избор народних посланика у новој територији, која би се, док се тај посао буде вршио, имала сматрати као један од наших округа, који у садашњој Скупштини, нема својих представника.

Тако изабрани посланици из нових крајева, са садашњим нашим посланицима из старе државне области, могли би да решавају и реше само једну ствар : само закон о дојучи закона о административној подели

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović³³

садашње проширене Крајеве Србије. Дакле, таква Скупштина ништа више не би могла решавати и имала би бити распуштена, чим донесе тај закон. Тек после тога, имали би се извршити, или избори само по новим окрузима, те да и они буду заступљени у садашњој Скупштини; или општи, ако би се нашло за потребно да се ова садашња Скупштина распусти. Наравно да би се избори по новим окрузима имали вршити у свему онако како то наређују 78. 79. 80. 81. 84. 85. 88. и остали чланови Устава, који се односе на изборе народних посланика. Само тако састављена Скупштина, могла би доносити решења, која би била обвезна и за становнике нових округа наших.

Дакле, ни избори за Велику, ни избори за обичну Народну Скупштину не могу се вршити, док се законом и нови крајеви не обележе по окрузима, срезовима и општинама. Та се подела, пак, не може чинити без учешћа њихових представника и заступника; и онда, да би се та легална погодба испунила, природно је, да се за ту Скупштину *ad hoc*, — која би имала да донесе само закон о административној подели, — мора сав приновљени терен државни, сматрати, до тога закона, као један округ, и поступати тако, како је члановима 79. и 99. устава прописано за изборе у округу.

Како је чланом 81. Устава дата, (за избор посланика) извесна привилегија варошима тамо именованим, то би вароши у

новим крајевима, док и оне не би добиле ту привилегију, имале да уђу у састав свога бирачког округа, и бирале би посланике заједно са својим суграђанима из округа, по кандидатској листи, састављеној за округ. За сада би морало тако бити; а ако би се нашло да и вароши у новим крајевима треба да имају привилегије које има Београд, Ниш, Крагујевац, Алексинац, Ваљево и т. д. онда би то могло бити тек онда, кад се споменуто наређење Устава долуни.

Војне власти, док траје ратно стање, управљају завојеваним земљиштем по праву окупације. Редовне државне власти, кад то земљиште постане дефинитивно саставни део државне територије, могу да управљају њиме само по Уставу и законима државним, јер се обвезна сила Устава и закона простире, без изузетка и једнообразно, по целој државној територији: Снага Устава и законâ недељива је.

Закључак

Све што је стајало до народа, све што се од њега тражило, он је сјајно извршио и премашио очекивања и наде које су на њега полагане. Удвојена државна територија и високо уздигнути национални и државни углед наш, *његово је дело.*

Штета би била ако државници његови не би били кадри да скупе тековине његове среде и поставе на здраву основу. Жалосно

би било, ако би влада уторно остала на путу погрешака, којима је обележила своје прве радове у томе погледу.

Errare humanum est. Ко ради тај може и да греши. Што су подузећа замашнија и погрешке могу да буду велике и судбоносне. Али, у јавним пословима велики је грешник онај, који неће ни да саслуша а дели да послуша савете, који му се упућују у циљу и са жељом, да се скрене са погрешног, да се изиђе на прави пут.

Додуше, они који чине замерке, треба да их чине хладно, објективно, да на тим замерама не буде ни сенка зловоље и злурадости. Али и они, чијем се раду чине замерке, треба те замерке да саслушају без тесногрудости; треба да их испитују мирно и без предрасуда; треба да буду далеко од охолог самоуверења, да је све добро што они раде. Није стидно признати и исправити своје погрешке, и ако на њих указује прст политичког противника.

Човек је поносит ако може да каже да је син народа, који је велики, угледан и уважен у свету; јер понос тај потиче из осећаја да је и он један део те величине, тога угледа и уважења. Треба да чинимо све што нам стоји на расположењу, да се у наших нових суграђана појави што пре такав осећај, а он се неће појавити, или ће доћи закашњено ако се несавитљиво остане на странпутици којом се пошло са врха државне управе.
